

EL DRAC ANTIC DE VILANOVA

Heribert Masana i Soler

Ara comença el temps de la primavera, quan les baluernes festives, com els dracs i altres monstres, es comencen a airejar, repassar, retocar, repintar...per preparar-se pel cicle de les festes majors d'estiu, l'època de l'any amb més activitat festiva per aquestes figures folklòriques i populars. Aquesta circumstància, juntament amb que enguany s'escauen els 60 anys de la recuperació del Drac de Vilanova, conflueixen en l'espurna per apuntar les petites històries d'una època determinada d'aquesta fera, ja que la nostra ciutat, entre d'altres coses, es distingeix també per haver tingut una llarga corrua de dracs. No volem, per tant, fer aquí una gran història de la figura del Drac de Vilanova, no és pas aquesta la pretensió, sinó esbossar un xic la vida de l'antic Drac que va estar actiu, amb una determinada fisonomia a causa del canvi de cap de la bèstia, des de finals dels anys cinquanta del segle passat fins al 1981.

Aquest Drac és el que s'anomena actualment "l'antic" per diferenciar-lo de l'actual, estrenat el 1991. Així doncs, aquest Drac antic va tenir un antecessor que ha estat documentat a partir de la primera meitat del segle XIX, el qual va desaparèixer el 1936 a Barcelona (on havia d'actuar a l'Olimpíada Popular) arran de la Guerra Civil. D'aquest primer Drac, a part d'alguna fotografia antiga, queden algunes imatges artístiques, com el dibuix de Gaspar Miró al setmanari vilanoví "L'Àngel del Campanar" de 1883; el dibuix de Joan Llaverias realitzat a partir de la "Festa Major de Catalunya" per les festes de la Mercè de Barcelona de 1902; i la pintura a l'oli titulada "El Drac" d'Enric Cristòfol Ricart de 1925. Una de les pistes formals que ja s'insinua en aquest primer Drac és que disposa de bigotis punxants i que el cap recordaria vagament a una mena de monstre marí, és a dir, amb un cert caràcter de peix, sobretot pel que fa a la boca i als llavis. Una altra curiositat d'aquest primer Drac és que, tant al dibuix de Joan Llaverias com també en una foto d'inicis de segle XX, se li veu una mena de rètol amb el nom de "Vilanova i la Geltrú" que duia penjat a la part frontal del coll, un fet gens usual en els altres dracs històrics existents aleshores. A part d'aquest rètol, ja portava incorporat l'escut de la ciutat al coll, un símbol que encara ara llueix.

La seva singularitat també rau que, a part de les seves sortides que tothom podria considerar com a normals durant les festes majors i Corpus del segle XIX, sortia per Carnaval (ja se'l té documentat cap a mitjans del segle XIX), ja que el Drac pertanyia a l'Ajuntament i no pas a l'Obra de Sant Antoni, com era el cas dels altres entremesos. Aquesta acció carnalera, gens corrent pels dracs d'aquella època, es va accentuar quan el Drac vilanoví va arribar a ser un entremès gairebé exclusiu del Carnaval a partir de les darreries del segle XIX

fins el 1936. És a dir, el Drac de Vilanova ja marcava la diferència i portava l'esperit carnestoltenc, reforçant la idea, que desgraciadament masses vegades s'oblida o s'obvia, que a la nostra ciutat la disbauxa del foc de diables i dracs per Carnaval no és una cosa espontània de fa quatre dies, sinó que és una tradició que ve d'antic. Per alguna cosa serà...

D'aquesta manera ens plantem al divendres 6 de febrer de 1948, el divendres de Carnaval que va veure arribar el nou Drac de Vilanova, per nosaltres l'antic, a l'estació de tren amb l'acompanyament del Ball de Diables. Aquest Drac va ser un dels entremesos que la gent del Foment Vilanoví d'aleshores també va decidir recuperar. El disseny el portà a terme l'Enric Cristòfol Ricart i la seva realització en cartró-pedra la portà a terme la casa "El Ingenio" de Barcelona, tenint els seus trets característics de la pell escatada o escamada de color verd (com un lluert), la cua enroscada, les ales obertes de rat-penat i el cap ferotge, amb una línia-silueta que podríem definir de noucentista. Aquest Drac s'inspirava en aquell antecessor seu d'abans de la guerra, tot i que algun esbós frontal del Drac (no definitiu), realitzat per Ricart, ens recorda el Drac de Vilafranca. D'aquest figura estrenada el 1948, a part de múltiples fotografies en blanc i negre, es conserven també algunes visions artístiques, com és el cas d'un dibuix de Pau Roig datat el 1954 i alguns gravats i dibuixos de Salvador Masana i Mercadé.

Cap el 1958-1959, a aquest Drac de 1948 se li canvia part del coll i el cap com a conseqüència de l'explosió accidental d'un coet que va fer malbé el cap original. I és en aquesta part de la història on comença la vida del Drac antic que perdura fins l'actualitat. Precisament és el nou cap de cartró amb gran part del coll també nou, dissenyats i realitzats per la Casa Artigau de Barcelona (anomenada el Taller Malatesta que també va fornir els Cavallets Cotoners de Barcelona el 1932, entre d'altres materials de la festa i del teatre...), que dona un nou aire, personalitat i fisonomia al Drac antic de Vilanova que coneixem actualment. Ens podríem arriscar que té una certa semblança a un cavallet de mar, amb la cresta molt marcada, el coll amb certa sinuositat i els llavis i les galtes molt marcades en pla. Una de les característiques més peculiars d'aquest Drac, és l'espiral dels ulls a mode de cargol que dona forma a la pupil·la i l'iris del monstre. Tot i aquest canvi de cap, el Drac vilanoví va continuar disposant del seu cos original del 1948, també de cartró i amb estructura interior de fusta, i de les seves tres tenalles de ferro per poder subjectar els coets. Així doncs, el Drac antic, amb aquesta aparença, és el que va sortir durant les dècades dels anys seixanta, setanta i fins el 1981. Aquesta figura, conservada actualment, manté certes particularitats típiques dels dracs d'aquesta comarca. En aquest sentit, les escates ens remetent als rèptils d'aquestes terres càrstiques, però també ens

recordarien a certa fauna marina i, potser, arreplegant totes les creences d'antics monstres marins, barreja de peix i drac, procedents de la imaginació popular i d'antigues creences paganes, canalitzades a partir de contes i rondalles que es van perdent, mantenint o modificant en el rodolar dels anys. La mateixa mitologia grega, plenament mediterrània, ja fa aparèixer aquesta mena d'éssers horribles que surten als relats amb les forces de les divinitats marines. No és d'estranyar, doncs, la seva silueta de cavallet de mar, tot i que les orelles més grans i punxegudes ens remetin més al món dels rat-penats. Però les escadusseres dents, comptades, petites i ben esmolades, s'acosten més als peixos dentats que no a tota altra draqueria de més cap a terral, que ensenya i llueix una profusió de dents. La cua ben enroscada i punxeguda (la punxa sinuosa final de la cua és més marina que no pas de terra) ens pot remetre a un drac rèptil, que s'acosta més a les serps i escurçons que s'emunyen per les cavitats, forats i avencs rocosos del Garraf. Les ales de rat-penat el fan ser també diabòlic. D'aquesta manera, se'ns presenta com un monstre fantàstic i ambivalent, com un amfibi alat, que tant pot procedir de tot el món dels sargantans, llargandaixos i serpents, com del món del mar. Fixem-nos, doncs, que aquest Drac, com tants altres de la seva espècie, també posseeix el màgic do dels quatre elements del món: el cos de rèptil de terra i les escames d'aigua marina, les ales que el fan volar simbòlicament per l'aire i el foc que tira per la boca mitjançant coets d'espurnes i trons. Ens trobem, per tant, davant d'un Drac que, volgutament o inconscientment, és una pura imatge de l'amalgama de l'esperit i de l'estil noucentista (amb la puresa de formes, la simplicitat de les seves corbes i silueta general, remetent-se en tot moment al territori i paisatge més proper i plenament mediterrani de la nostra comarca, on s'hi barregen harmònicament el mar i el terral) amb la cultura clàssica de les mitologies mediterrànies.

Les sortides més habituals del Drac antic van ser durant la Festa Major de Vilanova i la Geltrú. Sempre anava acompanyat d'uns tres portadors, un dels quals va ser el popular Pere Feliu "Perico", continuant cap els anys setanta amb en Josep Duran i altres..., tenint en compte que durant molts d'aquells anys (fins el 1979), en Josep Escardó va ser el cap de colla i responsable dels entremesos i dels seus portants, els quals eren remunerats per aquesta tasca.

Segons es pot apreciar a les fotografies d'aquells anys seixanta i setanta, el Drac sempre encapçalava les cercaviles i el Ball de Diablers anava al darrere, un ordre que es va canviar cap el 1980. També era costum d'encendre els coets amb una metxa i la pirotècnia es traguava amb qualsevol mena de sarró, fins i tot una bossa d'esport podia servir per aquesta tasca, de fet, es podria realitzar un estudi

només sobre el tema dels diferents sarrons i bosses de roba o de lona, segons els anys, per dur els coets del Drac.

Existeix una fotografia molt bonica del Drac antic actuant a la plaça de la Vila de Vilafranca del Penedès el dia 31 d'agost de 1975, quan es va celebrar una Concentració de Dracs amb la participació dels omònims de Sitges, Ribes, Sant Quintí de Mediona i l'amfitrió de Vilafranca, juntament amb la Mulassa de Vilanova i l'Àliga vilafranquina. En aquesta imatge de color, ja es pot apreciar els rics cromatismes verdosos de les escates de cartró i del cap del Drac vilanoví, duent l'escut de Vilanova i la Geltrú damunt de l'espill per on mira el portador. Com a curiositat, en aquesta fotografia encara apareix la placa de la plaça com a "Plaza del Generalísimo...", encara faltaven uns quants dies perquè estirés definitivament la pota, per bé que aquest "definitivament" l'hauríem de posar, encara ara, amb infinitat de cometes i cursives que no ens donaria per a més el text.

Més fotografies ens mostren el Drac antic reposant al costat de les lones de les atraccions a la plaça de les Casernes durant la tarda del 4 d'agost de 1976 (ja que per aquells anys els entremesos populars de la ciutat ja es guardaven al magatzem municipal de l'actual carrer d'Olesa de Bonesvalls, just al costat d'aquesta plaça) i actuant dalt l'entaulat de la plaça de la Vila l'edemà 5 d'agost pel mgidia del mateix any, una acció perduda actualment. Per aquells anys (...1976, 1977 i 1978) era costum que, abans de la sortida de la cercavila de la tarda de la vigília de la Festa Major, els entremesos populars de la ciutat (Drac, Mulasses i Gegants) s'arregleressin al carrer Freixes o bé per l'estretor del carrer del Palmerar, tots dos carrers a tocar de la plaça del Pou, a part que les cercaviles d'aleshores no tenien el mateix recorregut que en l'actualitat: del carrer Palmerar s'eixia cap a la plaça Llarga i es baixava el carrer Pàdua (popularment anomenat carrer Correu, tot i que oficialment aquest carrer comença a partir de la plaça Miró cap avall) i es girava pel carrer Santa Eulàlia, passant per la plaça dels Cotxes i anant cap a la Rambla per baixar-la i continuar l'itinerari per la ciutat.

Podem apreciar que el 1976 el Drac encara duu pintades les espirals als ulls, ja que les imatges a partir de 1977 ens mostren uns punts rodons com a pupil·les del monstre que substitueixen les espirals, suposem que va ser arran d'alguna repintada del Drac que es decidí eliminar les singulars espirals. És curiós com el 1977, a part d'actuar a la Festa Major, el Drac de Vilanova també surt a la cercavila de l'Aplec Infantil durant una tarda de maig d'aquell any, conjuntament amb el Ball de Diables, la desapareguda i oblidada Cuca de Vilanova, els Gegantons i el Ball de Bastons.

D'entre el 1977-1978 el Drac vilanoví recupera l'antic i bell costum de sortir a l'Arrivo del Carnestoltes, un acte que va renéixer pel Carnaval de 1976. De fet, en un article publicat al Setmanari de Vilanova sobre els actes del Carnaval de 1978, fa esment de l'actuació un xic "temerària" (segons l'autor) del Ball de Diables i Drac a l'Arrivo, just en el moment de fer la seva entrada a la plaça de la Vila. El Drac antic anirà mantenint el costum de sortir durant el divendres de Carnaval fins als seus últims dies, ja que després, cap a mitjans dels anys vuitanta, la tradició només és mantinguda pel Ball de Diables i el Drac de la Geltrú (que ho feia des de 1979), però això ja és una altra història. En aquest sentit, resulta curiós que, des de la recuperació de l'Arrivo el 1976 fins l'actualitat, a cap dels programes d'actes del Carnaval apareix citada la participació dels elements de foc en aquest acte, un oblit un xic rar, tenint en compte que aquesta peculiar tradició és molt genuïna de la nostra ciutat.

Reprement el fil d'aquells anys, el 15 d'agost de 1978, el Drac de Vilanova acompanya l'estrena oficial del Drac de la Geltrú, en el marc de la Sortida d'Ofici de la Festa Major geltrunenca i de la seva posterior cercavila. El Drac vilanoví també anirà participant, de forma més irregular, a la Festa Major d'aquest nucli fundacional de la ciutat.

Ja entrats al 1979, cal destacar la participació del Drac vilanoví a la primera Concentració de Dracs de les festes de la Mercè de Barcelona el 23 de setembre d'aquell any, conjuntament amb els Dracs de Vilafranca, Solsona, Olot, Ribes, la Geltrú, la Momerota de Mataró, la Cuca de Castellbisbal, la Cuca Fera de Begues i els Balls de Diables de l'Arboç i Vilanova. En les imatges d'aquesta trobada ja es pot apreciar la nova colla, formada per gent del Coro, que començava a portar el Drac i a substituir, en certa manera, el sistema tradicional de portants remunerats. A tall d'anècdota, altres vegades explicada, aquest Drac antic i el de la Geltrú van "dormir" plegats a l'interior del camió dels Transports Ferran als patis de l'antiga Fàbrica Nova durant la nit abans de la sortida a Barcelona. Vés a saber què es devien dir...

Pel que fa al vestuari dels portadors, a la Concentració de Dracs de Barcelona de 1979 (on es va utilitzar un pal de fusta per encendre els coets) ja es pot veure una certa homogeneïtat: la faixa vermella, la camisa blanca i els pantalons foscos són els més comuns. Aquest vestuari es modificarà a partir del 1980, amb el vestuari totalment blanc, la faixa negra, espadenyes de pagès i un mocador o barret de palla per cobrir-se el cap.

És també a partir d'inicis dels anys vuitanta, que el Drac antic comença a sortir a les festes dels barris, com la cercavila de la tarda del 23 de juny del barri de Sant Joan o a la processó de Sant Pere a baix a mar, tot i que cap a partir de mitjans dels anys vuitanta

aquesta pràctica es va deixar córrer. Precisament, durant l'actuació a la festa major del barri de Sant Joan de 1981, es va poder veure, al bell mig de la plaça Xoriguer, el Drac antic amb el seu portador agenollat al terra, una postal no massa freqüent en aquest tipus de dracs històrics, tot i que, finalment, el pes i desequilibri de la bèstia van provocar que es bolqués cap un costat. També, en algunes d'aquestes cercaviles de Sant Joan els coets del Drac s'encenien mitjançant una mena de torxes que duïen els portadors.

A finals d'agost de 1980, el Drac vilanoví participa en una trobada de dracs a Matadepera (conjuntament amb els de Ribes, la Geltrú i el del Centre Excursionista de Terrassa). Durant el setembre d'aquell any va participar també al primer Correfoc de la història en el marc de les festes de la Mercè de Barcelona i serà també a partir d'aquell 1980 que es fa més habitual la presència de l'acompanyament musical de les gralles.

Del 1981, l'últim any actiu d'aquest Drac antic, cal destacar l'apadrinament al Drac de Terrassa i la participació a l'estrena del Drac de Montblanc i al primer correfoc montblanquí.

El 1982 s'estrena una rèplica en fibra de vidre, més o menys afortunada, del Drac antic, realitzada per en Josep Cardona "Nona" de Mataró. Aquest nou Drac va sortir fins el 1990 i ja entrats aquests anys noranta va ser decapitat per utilitzar la seva testa en una obra teatral del Círcol Catòlic..., sense comentaris. El 1991, la companyia de titellaires de l'Estaquirot va construir l'actual Drac de Vilanova amb fibra de vidre, inspirant-se en el disseny del cap original del Drac de 1948. Actualment aquest nou Drac, ha anat recuperant algunes de les sortides que el Drac antic ja havia practicat fins a inicis dels anys vuitanta, com la processó de Sant Pere a baix a mar, la Festa Major de la Geltrú i, amb més intermitències, l'Arrivo del Carnestoltes.

Però del Drac antic de cartró què se'n va fer a partir del 1981? Doncs a part d'estar per algunes depències municipals, el 1986, arran d'una exposició de bestiari fantàstic al Museu Balaguer promoguda pel GABICP, es va decidir restaurar-lo, una tasca que portà a terme el titellaire Albert Albà en un petit taller del carrer Arquebisbe Armanyà, al cor del nucli medieval de la Geltrú. D'allí sortí repintat i flamant, recuperant les espirals dels ulls, per poder estar exposat a l'esmentada mostra, al costat de peces històriques com l'Àliga de Girona, el Drac i l'Àliga de Vilafranca, la mateixa Mulassa de Vilanova, el Drac de la Bisbal d'Empordà o el Conill i el Pollastre d'Olot. Des d'aquell 1986, el Drac antic de Vilanova està conservat al dipòsit del Museu Balaguer i ha participat en algunes exposicions més: al Palau Marc de Barcelona el 1987 (al costat dels seus omònims de Vilafranca, Ribes, Sant Quintí...); a l'exposició dels set dracs històrics

de Catalunya al Museu Balaguer el 2003, en motiu dels 25 anys del Drac de la Geltrú; i, aquest estiu passat de 2007, a l'exposició del món d'Enric Cristòfol Ricart i la festa també a l'esmentat museu.

Tot i amb això, el Drac antic, per la seva vàlua històrica, artística i festiva, potser hauria de seguir el mateix camí que alguns dels altres monstres de la seva espècie (Olot, la Bisbal d'Empordà, Ribes, Vilafranca...), és a dir, poder estar conservat i exposat en un lloc idoni per poder ser contemplat, conegut i estudiat tal com es mereix. De moment, però, el tenim amagat al dipòsit del museu, entre altres obres d'art i la bona companyia de l'antic cap de la Mulassa de 1947. Quantes coses es deuen dir i explicar durant les llargues jornades a la foscor després d'anys i panys de passejar per la lluminositat de les nostres festes. Altres temps millors potser vindran...

Heribert Masana i Soler
Abril de 2008